

ŽELJEZO U BIBLIJI DAS EISEN IN DER BIBEL

Review - Prikaz

PRVI DIO: BIBLIJA - KNJIGA NAD KNJIGAMA TEIL 1: DIE BIBEL - "DAS BUCH" DER BÜCHER

Biblija obuhvaća¹ 46 knjiga Starog i 27 Novog zavjeta koje su nastajale 1300 godina. Sadrži bitne religiozne predodžbe židovske i kršćanske vjere. Rukopisna otkrića iz 1947. godine u Židovskoj pustinji kod proroka Izaije iz vremena od 740. do 700. godine pr. Kr. potječu iz 2. ili čak 3. stoljeća pr. Kr. Kumranski svici s Mrtvog mora obećavaju daljnja objašnjenja o događajima ondašnjeg vremena [1]¹. Rukopisni dijelovi Novog zavjeta sežu u 2. stoljeće i prvi puta ih 367. godine sve nabraja aleksandrijski patrijarh Atanazije (295 - 373). Među sačuvanim rukopisima rjeđe je očuvan metal, koža ili pergament, a inače se uglavnom rabio papirus.

Prvi tekstovi Starog zavjeta pisani su hebrejskim, dijelom aramejskim i kasno grčkim² jezikom. Kod Novog zavjeta su posrijedi knjige samo na grčkom jeziku. Usmene predaje i stoljetni rukom napravljeni prijepisi - a postoji iznad 5000 rukopisa - poznaju brojna razilaženja. Još 100. godine pr. Kr.³ 24 knjige Starog zavjeta sedamdeset židovskih učitelja prevelo je na grčki i stvorilo tzv. Septuagintu. Tek oko 200. godine slijede prijevodi na sirski i koptski. Potpuni latinski prijevod Biblije, zvan Vulgata pripisuje se Jeronimu (347 - 420). Još starija Itala sačuvala se u isječcima na starolatinском. Godine 1516. u Bazelu je humanist Erazmo Roterdamski (1466 - 1536) objavio grčki opće prihvaćeni tekst Novog zavjeta s latinskim prijevodom. Martin Luther poslužio se Erazmovim 2. izdanjem za prijevod Biblije na njemački jezik. Polazište nisu stari izvorni tekstovi nego kasnije "očišćene" predaje iz 12. i 13. stoljeća. Djelomični njemački pokušaji prijevoda nastali su već oko 800. godine. Makar je 1466. u Strašburgu otisnuta njemačka Biblija, strogo uzeto njemačko izdanje Biblije započinje s Lutherovim prijevodom od 1521. do 1522. godine u Wartburgu na novostandardni književni jezik Novog zavjeta. Od onda se razna čitanja povećavaju. Noviji prijevodi odgovaraju uglavnom današnjoj jezičnoj uporabi [2]. Biblijska izdanja na CD - ROM-u olakšavaju tekstualna ili sinoptička vrednovanja.

¹ (Bilješke pod brojevima (1-3) sadrže opaske prevodioca). Protestantski kanon broji samo 39 starozavjetnih knjiga kako stoji u originalu ovog priloga.

² Grčki se koristi u (deuterokanonskim) knjigama katoličkog kanona.

³ Te su godine prevedene sve starozavjetne knjige s hebrejskog (odnosno aramejskog) na grčki, no veliki pothvat tog prevođenja seže u 3. stoljeće pr. Kr.

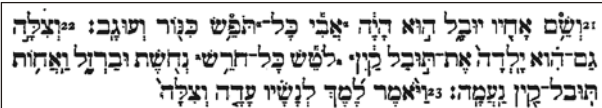
Jeremias Gesner 1615. godine nabrojio je 66 starozavjetnih i novozavjetnih mjesta o željezu [3]. F. F. Heller je već citirao neke nalaze [4].

Prvi spomen željeza - ubi ferrum nascitur, gdje nastaje željezo - i pozornica Biblije jest Mala Azija. U zakoniku babilonskog kralja Hamurabija željezo se spominje prvi puta oko 1750. godine pr. Kr. Osobito su se Hetiti odlikovali znanjem proizvodnje čelika. Nakon propasti njihovog kraljevstva, oko 1200. godine pr. Kr. pojavili su se Filistejci i Halibci kao posebno dobri kovači željeza [5].

U Bibliji, prije svega u Starom zavjetu, otkrivaju se mnoga uputstva. Pokazuje se da se npr. kod Filistejaca najviše razvilo dobivanje i širenje željeza što su čuvali kao tajnu, zaštićenu strogim zakonima. Odgovarajući citati u 1 Sam 13 prate razloge njihove prevlasti, ne samo zbog njihovog naročitog (željeznog) naoružanja, nego i stoga što su željezo vješto koristili za mirnodopsko gospodarenje Izraelom [6].

U grčkom jeziku stoji "Halib" za čeličnu građu, gdje se obično željezo označava sa "Sideros". U hebrejskim spisima Starog zavjeta za željezo stoji "barcel", izveden iz semitskog "parcillu", odnosno iz sumerskog "bar-jal". Otprilike oko 1400. godine pr. Kr. pojavljuje se novi izraz "habalkinnu", počeličeno željezo. Izraz se u Starom zavjetu daje povezati s osobnim imenom "Tubal - Kajin". Prevedeno znači slijedeće: kovač od željeza pravi čelik (dakako uz naknadno užarenje, odnosno kaljenje površine ili damasciranje, tj. umjetnički ukrašenu obradu željeza na damaščanski način), te se pripisuje narodima vještim kovačenju iz područja Ponta [7], bogatog željeznom rudom.

Najraniji spomen željeza u Bibliji događa se u prvoj biblijskoj knjizi, Postanku u kojem se govori o prapovijesti,

וַיִּשֶׂם אֱדוּן יִבְלָהּ הוּא הָיָה יָבֵי כָל־הַפֶּשֶׁת בְּנֹר וְעֹגֵב; וַיִּצְלָהּ
גַם־הוּא יִלְדֶה אֶת־תּוּבַל־כַּיִן. לָמֶשׁ כָּל־חַרְשֵׁי־נְחָשֶׁת וּבַרְזֶל וְאֲהוּחַ
תּוּבַל־כַּיִן עֲמָה; וַיִּצְמַר לָמֶשׁ לְנִשְׂיוֹ עֲרָה וְצִלָּהּ

Slika 1. Biblijski tekst o Tubal Kajinu, praocu kovača (Post 4,22)
Bild 1. Bibeltext in Hebräisch über Tubalkain, den Urvater der Schmiede (1. Moses 4, 22)

slika 1. Kod nabranja Kajinova potomstva navodi se: "Sila rodi Tabal - Kajina, praoca onih koji kuju bakar i željezo", odnosno drugi prijevod: "Učitelj u svojoj bakrenoj i željeznoj obradi", ili: "Tubal - Kajin je bio ljevač u svem umijeću bakra i željeza" (Post 4, 22).

Kovači su predstavljali visoko vrednovan poziv. Pripadali su krugu ljudi kojima su vlastiti i posebno strani gospodari sumnjičavo posvećivali posebnu pažnju.

Daljnji navod stoji u 2 Kr 24, 14: “Odveo je u progonstvo sav Jeruzalem, sve vojskovođe i sve vrsne ratnike, oko deset tisuća prognanika, sa svim kovačima i bravarima...” (Isti smisao u 1 Kr 24, 16; Jr 24, 1; 29, 2; Bar 1, 9).

Zarobljenje svih izraelskih kovača dogodilo se već 300 godina ranije kao što pokazuje opis borbe pod kraljem Šaulom protiv Filistejaca 1050. godine pr. Kr.: “A po svojoj zemlji Izraelovoj nije bilo kovača, jer su Filistejci rekli: ‘Treba sve učiniti da Hebreji ne bi pravili sebi mačeva i kopalja’” (1 Sam 13, 19).

Dalje stoji: “Zato su svi Izraelci išli k Filistejcima ako je tko htio da prekuje svoj raonik ili motiku, svoju sjekiru ili ostan za volove” (1 Sam 13, 20).

Još stoji: “Tako se dogodilo da na dan bitke kod Mikmasa nitko od svega naroda koji bijaše sa Šaulom i Jonatanom nije imao ni mača ni koplja u ruci: samo ih imahu Šaul i njegov sin Jonatan” (1 Sam 13, 22).

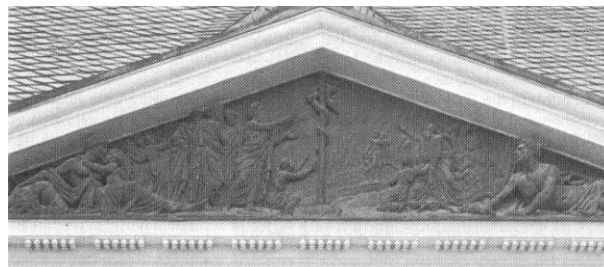
Neka biblijska mjesta govore o napornom kovačkom radu: “Kovač uzima komad željeza i obrađuje ga u žaru. Velikim i malim čekićima daje mu željeni oblik. Ulaže svu svoju snagu zaboravljajući na jelo i piće, što ga dovodi do iscrpljenja”, odnosno: “Kovač ga izrađuje na živu ugljevlju, čekićem ga oblikuje, snažnom rukom obrađuje. Gladan je i iznemogao; ne pije vode, iscrpljuje se” (Iz 44, 12).

Ali dolazi do izraza razmišljanje da kovačev rad ne služi uvijek samo dobrome: “Gle, ja sam stvorio kovača koji raspaljuje žeravu i vadi iz nje oružje da kuje. Ali stvorih i zatornika da uništava” (Iz 54, 16). Daljnji su citati: Sir 38, 28; 2 Tim 4, 14.

Na pitanje da li je kod biblijskih prijevoda s hebrejskog na grčki, zatim latinski i njemački jezik uporabljen uvijek pravi “terminus technicus”, odgovor se radije izostavlja. Često uporabljen pojam “mjedi” morao bi značiti bakar, odnosno broncu (mjedeni odljev). Valja objasniti uporabu “mjeden”. Čini se da se pojam koristi za brončana i željezna oruđa. Indogermanski “mjeden” znači i “željezan”. Sva tri pojma, bakren, željezan i mjeden mogu se po latinskom “aes” svesti na sanskrtsku riječ “aias”. Izbor citata koji je ograničen samo na željezo ostaje prema tome nepotpun. Kod tekstova o oružju ili drugim oruđima trebalo bi uključiti često nespomenutu željeznu građu. Za jezičnom analizom o povijesti željeza kao što je predloženo [8], posegnuo je Plinije Stariji napravivši to uzorno [9] pa bi bilo poželjno isto učiniti i u Bibliji.

Slika 2. prikazuje postavljanje ili uzvišenje mjedene zmije kao motiv na rezu zapta Nove crkve u Wolkenburgu (Sa.) s jednim od najranijih njemačkih željezom odljevenih građevinskih ukrasa. On je odljeven od 1802. do 1810. godine u radionici Lauchhammer [10] - od 1784. godine slavnom po željeznom umjetničkom odljevu. Kod zmije moglo bi se zapravo raditi o nekoj vrsti željezne zavjetne plastike Izraelaca.

To je potvrđeno u Br 21,9: “Mojsije napravi zmiju od mjedi i postavi je na stup. Kad bi koga ujela ljutica, pogledao bi u mjedenu zmiju i ozdravio.”

Slika 2. Rez zapta iz odlivenog željeza na Novoj crkvi u Wolkenburgu (Sa.) s motivom: postavljanje ili uzvišenje mjedene zmije (znak izbavljenja od ugriza ljutih = otrovnih zmija pri bijegu Izraelaca iz Egipatske pustinje [10])
Bild 2. Giebelrelief aus Gußeisen an der Neuen Kirche in Wolkenburg (Sa.) mit dem Motiv: Aufrichtung bzw. Erhöhung der ehernen Schlange (Zeichen der Errettung vor dem Biß feuriger = giftiger Schlangen bei der Flucht der Israeliten aus der Wüste Ägyptens) [10]

DRUGI DIO: BIBLIJSKI ODLOMCI O ŽELJEZU TEIL 2: BIBELVERSE MIT BEZÜGEN ZUM EISEN

Kod sveobuhvatnog zahtjeva Biblije, da kao knjiga nad knjigama čuva riječ Božju, i da bude kronika i ujedno savjetnik na svim životnim područjima, ne smije izazvati čuđenje činjenica što se u njenim različitim odlomcima i u višestrukim tumačenjima govori i o željezu.

Osobito česta su biblijska mjesta koja govore o svakodnevnoj upotrebi željeza. Za to je znakovito također, što je željezo izabrano da bude oznaka starozavjetnog proroka Elizeja (2. polovica 9. stoljeća pr. Krista), jer da je on učinio tzv. čudo sa sjekirom: da je sjekira plivala na vodi [11].

Drugačije nego je to kod mjedene zmije, “mjedeni oltar” je mogao biti načinjen iz bronce (2 Ljet 2, 5-6). Prema Mojsijevom shvaćanju za uređenje religijskih i kulturnih mjesta, kao oltara, smjelo se upotrijebiti samo neobrađeno prirodno kamenje, koje nije došlo u doticaj sa željezom (Izl 20, 25; u istom smislu: Pnz 27, 5; Jš 8, 31).

S druge strane su isticanja o upotrebi željeznih oruđa i građevnih materijala vrlo brojna⁴. Već spomenuto čudo sa sjekirom pripisano je Elizeju, sluzi proroka Ilije, koji je znakovito određen “vatrenim kolima”. Željezna sjekira, koja je kod sječe šume pala u potok, počela je plivati, tako da je mogla biti opet izvađena, slika 3.

“A dok je jedan od njih tesao gredu, pade mu sjekira u vodu i on povika: ‘Jao, gospodaru! I još je bila posuđena’. A čovjek Božji upita ga: ‘Gdje je pala?’ Onaj mu pokaza mjesto. Tada on odsiječe komad drveta, baci ga na ono mjesto i učini da sjekira ispliva” (2 Kr 6, 5-6).

⁴ Pnz 19,5; 2 Sam 12,31; 1 Kr 6-7; 1 Ljet 20,3; 22,3.14.16; 29,2.7; 2 Ljet 2,6; 24,12.13; Mudr 13,15; Iz 10,34; Jr 1,18; Ez 4,3; Dn 4,12.20; 5,4.23.

Slika 3. Čudo sa sjekirom. Elizej čini da sjekira, koja je pala u vodu, ispliva na površinu. München 1180. Prema [4]
Bild 3. Eisenwunder. Elisa bringt das ins Wasser gefallene eiserne Beil zum Schwimmen, München 1180. Nach [4]

Govoreći o tome čudu već je crkveni otac sv. Augustin (354-430) upozorio na silu uzgona vodene mase.

Stari zavjet opisuje među ostalim više ratnih sukoba Židova sa susjedima. Kao vrlo karakteristična oznaka neka ovdje bude naveden starozavjetni romansirani lik Judita.

Kod nje se vjerojatno radi samo o prepričanim događajima iz Jerihona kod Jeruzalema, iz vremena oko 350. pr. Krista. Judita, pobožna udovica, ide za vrijeme opsade njenog židovskog rodnog grada Betulije u neprijateljski tabor, slika 4. Nakon gozbe s Holoferansom, vojskovođom asirskog kralja Nabukodonosora, u njegovom šatoru mu je u snu odrubila glavu. Njegovu je vojsku zahvatila velika panika i Židovi su je protje-

Slika 4. Opsada Betulije. Judita u neprijateljskom taboru s Holoferansom glavom. Liješana željezna ploča za peč iz godine 1567. Zbirka Udruženja njemačkih ljevača, Düsseldorf
Bild 4. Die Belagerung von Bethulia. Judith im feindlichen Heerlager mit dem Haupt des Holofernes. Gußeisene Ofenplatte aus dem Jahre 1567. Sammlung des Vereins Deutscher Eisenhüttenleute, Düsseldorf

rali. Judeja je bila spašena (Jdt 1-6). Daljnje primjere pokazuju citati o željeznim bojnim kolima Kanaanaca i Hetita, slika 5. [12].

Tako je npr. kralj Salamon raspolagao s navodno više od 1400 borbenih kola, djelomično nabavljenih u Egiptu. U bitci kod Kadeša na Orontu (vjerojatno 1296. pr. Krista) bilo je upotrijebljeno čak 3500 borbenih kola. Daljnja mjesta govore o željeznom krevetu kralja Oga ili donose procjene željeza, koje je bilo ratni plijen ili pak nečije vlasništvo.

“Tada Izraelci zavapiše Jahvi. Jer Jabin [kanaanski kralj] imaše devet stotina željeznih bojnih kola” (Suci 4, 3.13; usp. također Suci 1, 19; Jš 17, 16.18).

“Bašanski kralj Og jedini je od preostalih Refaimovaca. Krevet njegov, odar od željeza, još se nalazi u Rabi, gradu sinova Amonovih: deset je lakata - običnih lakata - dug, a četiri lakta širok” (Pnz 3, 11).

“I reče im: ‘Vratite se sada u svoje šatore s velikim blagom i s mnogom stokom, sa srebrom, zlatom, tučem, željezom i haljinama u izobilju ...’” (Jš 22, 8).

“Najvažnije su potrebe ljudima za život voda i vatra, željezo i sol, brašno pšenično, mlijeko i med, sok grožđa, ulje i odijelo” (Sir 39, 26). - Daljnji citati:⁵

Vrlo često se riječ “željezo”, radi njegovih karakterističnih svojstava i njenog sjaja koji ulijeva povjerenje, koristi također simbolički, tj. u prenesenom smislu. Tako npr. kod Danijelovog tumačenja kipa, sačinjenog dijelom od željeza dijelom iz gline, koji se u snu pojavio kraju Nabukodonosoru (usp. Dn 2, 33-35.40-45), kao i u posebnim načinima govora⁶.

“Nikad ne vjeruj neprijatelju, jer zloća je njegova kao kovina što rđa” (Sir 12, 10).

Slika 5. Bojna kola Hetita. Oko 600. pr. Kr. [12]
Bild 5. Streitwagen der Hethiter. Um 600 v. Chr. [12]

⁵ Br 31,21.22; Pnz 8,9; 28,48; 33,25; Jš 6,19.24; Suci 16,21; 1 Sam 17,5-7; 2 Sam 23, 7; Job 20,24; 28,2; Ps 105,18; 107,10.16; 149,8; Iz 45,2; 60,17; Jr 15,12; 28,13-14; 29,26; Ez 27,12.19; Am 1,3; Mih 4,13; Sir 28,20; Otk 18,12.

⁶ Lev 26,29; Br 35,16; Pnz 4,20; 28,23; 1 Kr 8,51; Jr 17,11; Job 19,24; 40,18; 41,19; Izr 27, 17; Prop 10,10; Iz 48,4; Jer 6,27-29; Ez 22,18.20; 24,11; Dn 7,7.19; Sir 22,15; 31,26.ili 29; 2 Mak 11,9.

Sljedeće simboličko značenje željeza je kod “gvozdene palice” kao simbola svemoći Božje (Otk 2, 27; 12, 5; 19, 15; Ps 2, 9).

Neka ne bude ispušten ni biblijski citat, koji se često navodi u kontekstu težnje za mirom i razoružanjem u svijetu i koji je od sedamdesetih i osamdesetih godina postao motom jednoga mirovnog pokreta:

“On će biti sudac narodima, mnogim će suditi’ plemenima, koji će mačeve prekovati u plugove, a koplja u srpove. Neće više narod dizati’ mača protiv naroda nit’ se više učiti’ ratovanju” (Iz 2, 4).

Ili prema jednom drugom načinu čitanja: “On će upravljati mnogim pučanstvima i bit će sudac moćnim narodima. Svoje će mačeve prekovati u ralice, a svoja koplja u radne srpove. Narod na narod ne će mača dizati nit će se više za rat vježbati” (Mih 4, 3).

I ovaj je citat, kao tolika druga biblijska mjesta, upotrijebljen kao motiv na lijevanoj željeznoj ploči za kamin i stoji kao primjer u tematskom kompleksu: “Biblija na željezu”, slika 6. Ploča potječe iz programa umjetničkih odljeva radionice Ilse (Sket, Ilsenburg /Harz).

Slika 6. “Kose umjesto mačeva”. Ljevna željezna ploča za kamin iz programa umjetničkog lijevanja željeza (Sket, Ilsewerk, Ilsenburg /Harz)

Bild 6. ”Sensen statt Schwerter”. Gußeiserne Kaminplatte aus dem Eisenkunstgußprogramm der Sket Ilsewerk, Ilsenburg (Harz)

Manje je pak poznato da je pouka te izreke u jednom drugom biblijskom stihu, u poziva na završnu borbu u narodnom ratu Izraelaca i Židova protiv njihovih neprijatelja, bila svjesno preokrenuta u njenu suprotnost. Ona glasi: “Prekujte raonike u mačeve, kosire u koplja!” (Jl 4, 10). Biblija u stvari za svaku svrhu nudi prikladnu izreku.

Novi zavjet sadrži malo citata koji se odnose na željezo. Tako donosi opis čudesnog oslobađanja Šimuna Petra,

kojem spadoše verige s ruku i kojem se prilikom oslobađanja iz zatvora sama od sebe otvorila brava, kao i željezna vrata, koja su vodila u grad (Dj 12, 7.10). Kratki zavinuti mač od željeza u Njemačkoj se naziva “Malachus”, prema svećeničkom sluzi [imenom Malko], kojem je Petar prilikom Isusovog hapšenja odsjekao uho (Iv 18, 10). Prema 21. psalmu crkvenog oca sv. Jeronima Isus je s tri željezna čavla bio pribijen na križ i njegov je bok bio proboden željeznim kopljem (oruđa Kristove muke).

IZVORI

- [1] M. Baigent, R. Leigh: Verschlusssache Jesus. Die Qumran-Rollen und die Wahrheit über das frühe Christentum. München 1991. P. Lapide; Das Geheimnis vom Toten Meer. - Gefährdet Qumran das Christentum? Stahl und Eisen 114 (1994) 12, 71/75.
- [2] Die Bibel im heutigen Deutsch. Hrsg. von der Evangel. Haupt-Bibel-gesellschaft zu Berlin u. Altenburg 1985. - Die Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments, Übers. und hrsg. von V. Hamp, M. Stenzel u. J. Kürzinger, Augsburg 1990.
- [3] Ein nützlich und lustig Gespräch von Stahl und Eisen: darinnen dieser Metallen Würdigkeit und Artzney Tugenden angezeigt werden / ... ins Lateinische gebracht durch... Carolum Clusium... In unsere Deutsche Sprache versetzt samt einem anderen Tractätlin Von dem Schnee und Eyß ... durch Jeremiam Gesnerum. (Mit e. Nachwort von Klaus-Dieter Lietzmann.) - Leipzig 1989. = Reprint der Originalausgabe von 1615. Düsseldorf 1989.
- [4] F. F. Heller: Lob des Eisens. Düsseldorf 1965. 60/68.
- [5] F. Dörner: Stahl und Eisen 86 (1966) 1, 1-7. - K. Roesch: 3500 Jahre Stahl. Abhandl. und Ber. des Deutschen Museums 47 (1979) 2, 3/4.
- [6] E. Auerbach: Wüste und gelobtes Land. Berlin 1932., 170/175.
- [7] Gmelin - Durrer: Metallurgie des Eisens. 4. Aufl. Bd. 1a. Weinheim/Bergstr. 1964., 5a/8a.
- [8] F. Toussaint: Reflexionen über die Geschichte des Eisens im Spiegel der Sprache. Fischbacher Hefte zur Geschichte des Berg- u. Hüttenwesens 1 (1995) 2, 101/121.
- [9] H. Knoll, A. Locher, R. Mauterer, H. Newesely, F. Preusser, P. Rosumek, R. Rottländer, O. Schaaber, G. Schulze, G. Strunk-Lichtenberg, H. Vettters: Plinius der Ältere über das Eisen. Arch. Eisenhüttenwes. 51 (1980), 487/492.
- [10] Kunstguss aus dem VEB Schwermaschinenbau Lauchhammerwerk. Lauchhammer 1985., 94/95.
- [11] H. Sachs, E. Badstübner, H. Neumann: Erklärendes Wörterbuch zur christlichen Kunst. Hanau 1984.
- [12] W. Treue: Achse, Rad und Wagen. Fünftausend Jahre Kultur- und Technikgeschichte. München 1965. 45.

Tekst je preveden iz časopisa: Stahl und Eisen 118 (1998) br. 2, str 133-134; br. 3, str. 116-117.

Prevoditelji: prof. dr. sc. Nikola Hohnjec i doc. dr. sc. Đuro Zalar, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

© 2001 Verlag Stahleisen, Düsseldorf, Germany